

Iulia Mărgărit

LA SUGESTIA LUI SEXTIL PUȘCARIU. PE URMELE UNUI SEMANTISM PIERDUT: COAJĂ „PELLIS”

1. Cuvântul *coajă*, de origine slavă < *кожа*, a stat în atenția lingviștilor, atunci când s-a avut în vedere semantismul acestuia. Mai întâi, Sextil Pușcariu (LR, I, 282) îl semnaleză, menționându-l printre elementele vechi slave care, pe terenul limbii române, și-au modificat înțelesul: „*învăli* nu mai însemnează «înfășura», ca slavul *valiti*, *clin* nu *cui* ca slavul *klini*, *coajă* nu «piele», cel puțin la dacoromâni și aromâni, ca slavul *kóža*.” Ocupându-se de „împrumuturile vechi sud-slave în limba română”, Gheorghe Mihăilă (1960, 76) comentează același cuvânt din punctul de vedere al accepțiilor cu care acesta este cunoscut, în limba noastră, urmând, până la un punct, DA: a. „scoarță (de copac etc.)”; b. „învelișul exterior al fructelor, al semințelor etc.”; c. „învelișul oului”; d. „partea exterioară, mai tare, a unor elemente coapte, fripte etc.”; e. „crusta unei răni”; f. „scoarța pământului”; g. (înv., rar.) „învelișul tare al unor moluște sau crustacee”. În mod cu totul surprinzător, slavistul omite sensul 8. din DA [fig.] „vită foarte slabă”. Desfășurarea de sensuri, astfel limitată, subliniază faptul că lipsește înțelesul „pellis” al etimonului slav (Berneker, 597), păstrat în bg. *кожа* a. „piele (de om, de animal); b. „blană, piele de animal”; srb. *kóža* „piele (de om, de animal); blană”; sloven. *kóža* „idem”, rus., ucr. *кожа* a. „piele”; b. „blană prelucrată” (*ib.*). Observația lui Gheorghe Mihăilă, în acest fel, se alătură celei formulate anterior de Sextil Pușcariu. În consecință, putem afirma că, până în prezent, s-a susținut că înțelesul etimologic al împrumutului vechi slav *coajă* nu s-a perpetuat în limba română¹.

2. Materialele dialectale, mai vechi și mai noi, oferă informații contradictorii în raport cu poziția celor doi lingviști citați. Cea mai veche atestare pe care o deținem, *coajă* „piele de animal”, provine din Muntenia: *Locul era pe moșia unor oameni pitici. Cetățile și colibele lor erau făcute din coji de oaie* (P. Ispirescu, *Basmă păgânești*, 1879, 62). Compusul, pe baza cuvântului în discuție, asociat cu un determinant, nume de animal, atestă păstrarea semantismului etimologic. Către începutul secolului trecut, Herzog, Gherasim (M., IV, 235) au înregistrat, pentru Bucovina, *coajă* cu înțelesul „vită foarte slabă”. Același accepție, dar în sintagmă, fusese atestată, pentru Moldova, cu puțin timp înainte (valorificată ulterior în DA): *Demult, hăt demult, pe când bunica mamei era copilă mică, în orașelul Neamț*

¹ Exemplele ilustrative au fost preluate din *Dicționar meglendoromân. Litera C.*, coordonator Nicolae Saramandu, de Nicolae Saramandu, Marilena Tiugan, Alina Celac, Irina Floarea, „Fonetică și dialectologie”, 2012. Pentru sursele și siglele corespunzătoare preluate din *Dicționar ...*, v. revista citată, p. 79–81.

trăia o femeie văduvă care avea ca avere câteva coji de vaci, niște oițe și un băiețel slab și el de sufla vântul prin el (Șez., VII, 137). Textual, *coji de vaci* desemnează, figurativ, vacile aflate într-un avansat stadiu de degradare fizică, corespunzător expresiei „piele și os”. Același sens peiorativ se întâlnește, după o jumătate de secol, într-un spațiu total diferit (com. Șercaia, satul Vad din Făgăraș): „vită slabă, neîngrijită” (*Lexic reg.*, II, 41). Recent, semantismul (inv. și fig.) „vită sau oaie foarte slabă” a fost actualizat în MDA s.v. 18.–19.

Cam în aceeași perioadă, cu ultima dintre atestările din palierul dialectal, *Gl. Argeș* aduce date în plus, grupând s.v. *coajă*, câteva expresii al căror nucleu nominal semnifică, de această dată, „piele la om”: *a-i da, a-i trage* (cuiva) *pe coajă* „a bate (pe cineva)”; *a întări din coajă* (sau *din piele*) a. „a răbda, a suferi”; b. „a refuza (cuiva) ceva, a se face a nu pricepe”; *a fi tare de coajă* „a îndura, a răbda; a fi încăpățânat, a nu ceda”. Indicația sinonimică, dintre paranteze, pentru cea de-a doua expresie, *a întări din coajă* (sau *din piele*), relevă faptul că vechiul element slav a continuat să supraviețuiască, neîntrerupt, în lexicul dialectal. În varianta *a o lua pe coajă*, expresia se întâlnește în ținutul învecinat (Teleorman), după cum atestă opera lui M. Preda: „– *Ce dracu o fi acolo în Spania, ce caută nemții acolo?*” „– *Ce să caute*”, *răspunse Cocoșilă, „vrea s-o ia pe coajă!”* (*Moromeții*, 1955, 130); „– *Ia spune, Polino, vrei s-o iei pe coajă?*” *spuse tatăl, amenințător* (*id.*, *ib.*, 237); „– *Vrei să vie directorul și s-o luați pe coajă?*” (*id.*, *ib.*, 423). Peste câteva decenii, expresia apare și în opera lui D. R. Popescu, *Orașul îngerilor*, 1985, p. 177: „– *No*”, *zic*, „*ai început bine! O iei tu pe coajă.*” Din mărturia orală a scriitorului, rezultă că a cunoscut expresia în Oltenia, unde și-a petrecut copilăria. Mai amintim *Ostinato*, 21, de Paul Goma, ca și *Păsările*, 94, de Alexandru Ivasiuc, care înscriu cuvântul în aceeași zonă a atestărilor pentru *coajă*, *recte*, Transilvania și Muntenia. În ultima dintre provincii, în prezent, *a o lua pe coajă*, în diverse variante, are curs destul de larg.

În domeniul informațiilor actualizate despre *coajă*, atlasele lingvistice regionale aduc date noi privind conservarea înțelesului etimologic, identificabil în câteva evoluții de sens, inexplicabile în absența acestuia. Pe hărțile ALRR – Munt. și Dobr., I, h. 1. MN, în puncte din Teleorman, Olt, Argeș, Dâmbovița și Giurgiu, respectiv pct. 757, 767, 768, 770–773, 779, 788, 796, 802, 803, 806, 827, a fost notat *coji*, *pl. tant.*, „mătreață”, afecțiune legată de pielea capului ... la om (*am făcut coji în cap; ele [femeile] știe, că să lă mai des* / pct. 770; *are coji în cap* / pct. 779), totodată în compusele *coji de cap* / pct. 716, *coji din cap*, *ib.* / pct. 827, dar și la animale, *coji* „boală de piele la oi, manifestată prin descuamare și căderea lânii” (*ib.*, V, Pl. 157 / pct. 714, 763, 773, 827, 891), acestea din urmă reprezentând județele Prahova, Argeș, Olt, Constanța.

3. Semnificativ este faptul că împrumutul slav, cu accepția menționată, s-a păstrat nu numai în dacoromână, ci și în meglenoromână, afirmație susținută de cele mai recente materiale publicate în domeniu: *Dupu țea rugăcúnța, mullărça armási grăăuă și rudí ună feătă, cu coajă di pórču prísti ia*. (După acea rugăciune, nevasta rămase grea și născu o fată cu **piele de porc** pe ea) DP 183/5; **Cuăja au**

dărăra fuăli, di si puărtă ápu. (Pielea o făcură burduf, ca să care apă) MP 244/1; *U scuási cuája [di căpră] di pri ia sfiási fiătă.* (Scoase pielea [de capră] de pe ea, [și] se făcu fată.) MP 128/7; *Gáda i fătă din únă cǫǫ di uáǫ.* (Cimpoiul e făcut dintr-o **piele** de oaie) Cerna T; *Cǫǫ di (la) ókǫ.* Pleoapă. ALR I, 1, h. 17/013.

Poziția consolidată a împrumutului slav în meglenoromână se reflectă și în faptul că acesta a generat numeroase expresii, ca și în dacoromână: *L'-u anfló cǫája.* (Lit. I-a umflat **pielea** = I-a tras o bătaie) Cap² 172/32; *Cǫája u scoáti.* (Scoate **pielea** [de pe om], îl sărăcește.) Cap² 172/34; *Mi turéști coj di méccă.* (Lit. Îmi aruncă **blănuri de urs**. = Îmi vinde *blana ursului* din pădure.) Pap M² 66/11; *Neágră cǫája-ń lipiš pri fătă.* (Lit. Neagră **piele** mi-ai lipit pe față. = M-ai întristat.) Cap² 191/5; *Lă prumăncó cǫája.* (A început să-l „mănânce” **pielea**.) Dms, s.v.; *Ai cǫája gróasă.* (Lit. Ai **piele** groasă. = Ai obrazul gros.) Dms.

Prin identificarea sa recentă, lexemul *coajă* îmbogățește, cu o unitate, lista cuvintelor de proveniență veche slavă, existente numai în meglenoromână și dacoromână (Densusianu, ILR, 214, *Dialectologie*, 103). De altfel, Atanasov 2002 reconfirmă *coajă* (p. 111, 165, 284–285), pl. *coj* (p. 112, 163, 175) în cadrul unui adaos de astfel de împrumuturi: *ămplitiri – ămpleti, ănvărtiri – ănvărti, babă~-, brazdă~-, clești – clește, cloput – clopot, clin, clineati – clin, coajă „piele” ~-, cojoc~-, coasă~-, coș~-, cusită – costiță, grendi – grindă, gărșiri, gărșori „a greși, a uita” – greși, gleznă~-, gol „dezbrăcat” – gol, greblă~-, guniri – gonim, izvor, izvorcă – izvor, jal’ „necaz” – jale; jar~-, lapuviță – lapoviță; lipiri – lipi; loncă – luncă; lupată – lopată; niveastă – nevasță; mână – moncă – muncă; mănciri „a se chinui”; nivolfă – nevoie; pârleaz – pârleaz; pârlog – pârloagă; pǫátic, pețic – petic; plaz~-, plătiri – plăți; prag~-, pumiană – pomană; pupărire – opări; rană – rană; rășniță – rășniță; rășniri – rășni; sită~-, scǫmp; slab~-, sută~-, trup~-, ubraz – obraz; vreami – vreme.* Reproducerea integrală a listei evidențiază, pe de o parte, apropierea dintre meglenoromână și dacoromână, pe de altă parte, semantismul etimologic al unor termeni, *coajă* „piele” (cf. ar. *kele*), apoi *gol* „dezbrăcat” (cf. *goli* refl. „a se dezbrăca”, în sec. al XVI-lea, *dezgoli* „id.”, în graiurile românești din *Bulgaria – Mărgărit*, CES, 94), *mănciri* „a se chinui”, la care a fost omis corespondentul *munci, mână, moncă* „chin, necaz”, la altele, semantismul indicat nu apare în dacoromână: *greși* „uita”, probabil, un aport ulterior al mediului neoslav. În acest fel, s-ar părea că Atanasov, cel dintâi, menționează *coajă* „piele” în dacoromână, fără să comenteze și să indice sursa. Incluziunea lui într-o enumerare de cuvinte curente a ecranat informația, pe care am recuperat-o cu întârziere și numai după cercetarea dacoromânei din punctul de vedere al împrumutului slav.

4. De curând, *coajă* a reintrat în atenția lingviștilor, fiind semnalat și comentat ca termen argotic. (Zafiu 2010, 156). Autoarea consideră că, în această calitate, *coajă* „portofel” a fost creat „prin schimbare semantică dintr-un cuvânt al limbii comune”, fără ca „motivația particulară” a mutației să fie tocmai „transparentă” (cum ar fi fost prin corelare cu lexicul dialectal!). Mai degrabă, inovația a avut în vedere „evoluția de tip metaforic: portofelul (sau buzunarul, geanta etc.) acoperă conținutul valoros, așa cum o *coajă* acoperă fructul”. În același timp, se indică și alte posibile trasee: prin „combinarea metaforei cu metonimia, în limbaj

popular”, *coajă* devine „metaforă pentru pielea umană, într-un transfer analogic de la arbore la om”. Nu întâmplător, cea mai cunoscută utilizare a metaforei, expresia *a o lua pe coajă*, semnifică „a fi bătut”. Mai departe, situația evoluează previzibil, căci, susține autoarea, „odată stabilizat, acest sens metaforic se poate extinde către denumirea pieii animale și, prin metonimie, chiar spre obiecte confecționate din piele, așa cum este, în mod tipic, porfofelul”. Mai mult chiar, s-ar putea ca specializarea argotică *coajă* „portofel” să fie cu mult mai veche și să dateze din vremea în care banii se țineau în pungi confecționate, de asemenea, din piele [adică, din *coajă*, am putea adăuga]. Fără să negăm inventivitatea demonstrației, aceasta nu ar fi fost necesară dacă istoria limbii române ar fi consemnat semantismul etimologic al împrumutului vechi slav, la nivel dialectal. Corelarea cu datele de pe palierul respectiv, pentru accepția *coajă* „portofel”, prezintă transparență deplină și este foarte probabil ca tocmai lexemul regional și învechit să fi fost valorificat, prin preluare în vocabularul specializat al argoului, așa cum s-a procedat și în alte cazuri. Un argument suplimentar ar fi marea vitalitate argotică a cuvântului comentat de Rodica Zafiu, în prezent folosit și pentru a desemna, depreciativ, un obiect fragil, de proastă calitate. Exemplele recente sunt foarte numeroase, dar relevantă, în „cazul” *coajă*, rămâne utilizarea acestuia pentru „caracterizarea peiorativă” a unei mașini. Formularea *Loganul e o coajă de mașină* trimite la *coaja de vacă*, confirmând sursa dialectală de alimentare a vocabularului interlop, evident, cu modificările de rigoare, petrecute în domeniul mijloacelor de transport (vacile erau folosite odinioară și la tracțiune!).

5. Pe lângă numele *coajă*, materialele dialectal-folclorice atestă prezența verbului *coji*, cu înțeles etimologic, „a îndepărta *coaja*, pielea unui animal, a jupui”, un derivat intern, atestând indirect baza derivativă corespunzătoare. Cea mai veche atestare de care dispunem provine din Bistrița-Năsăud, de la sfârșitul secolului al XIX-lea, de altfel, valorificată și de DA (Iuliu Bugnariu, *Dicționar popular. Cuvinte românești din jurul Năsăudului, de popor grăite și tot pentru popor alcătuite*, „Gazeta de Transilvania”, Brașov 1887/1888). Aproximativ, în aceeași epocă, în partea sudică a țării, *coji* a fost înregistrat, de această dată, în culegeri folclorice: *Dat-a ciuta fără de vad, / Eu mai jos că m-am lăsat / Cu murgu-n apă-am intrat: / În suliță c-o luai / Și pe mal c-o aruncai, / Zăbovii pân ce-o cojii* (= belii) (Teodorescu, P. P., 69). Adaosul din paranteză, o intervenție a culegătorului pentru a asigura comprehensiunea verbului, prin repetare, prezintă o anumită relevanță: *Unii la berbeci cojea* (= jupuiiau) / *Alții lemne grămădea, / Alții carne perpelea* (*id.*, *ib.*, 515). Procedeu instituit denotă preocuparea autorului pentru claritatea versurilor prin asigurarea glosării corespunzătoare pentru verbul *coji*. Același semantism apare și în textele provenind din Bucovina, puțin timp mai târziu: *Alții oi că cojea, / Alții maiuri* [= ficați] *pârjolea / Inimioara-și mai prindea* (Vasilii, *Cântece*, 17).

Materialele dialectale culese, în ultimul timp, pentru AFLR îmbogățesc atestările. Culegerile de texte dialectale, din partea sudică a țării, aduc date suplimentare, atestând o anumită actualizare a semantismului de bază, în cazul verbului aflat încă în uz. De pildă, acțiunea prin care se îndepărtează *coaja* poate fi săvârșită atât de om, cât și de animalele de pradă: [Ursul] *nu mănâncă carnea, dăcât o*

cojește oaia, rămâne *pielea-ntreagă*. *O cojește* ca omu, cu ghearele dă alături *pielea* (AFLR / pct. 674, Nucșoara, Argeș). *Când să cojește pielea unui ied sau a unui miel, anume pentru burduf, nu să mai spintecă peste tot* (id. / pct. 679, Cepari, Argeș). *Am pus rosacu acolo [în cabină], că dimineața să-l cojim* [jderul] și când el a înviat, *râcăia în rosac* (TDM, I, 56, pct. 676, Lerești, Argeș): *Mielu-l cojim frumos* (AFLR / pct. 721, Andreiașu de Jos, Vrancea). Notațiile din ALRR – Munt. și Dobr., V, Pl. 180, cuprinzând răspunsuri la chestiunea [2529] „Ce zici că faci cu mielul, când, după ce l-ai tăiat, iei pielea de pe el?”, confirmă verbul *coji*, aproximativ în aceleași zone, din partea sudică a țării, de unde au fost extrase exemplele citate *supra*, respectiv, Argeș (majoritar, pct. 674, 676, 677, 681, 682) și Vrancea (pct. 721). Secvența pleonastică înregistrată, *cojește pielea*, atestă perpetuarea bazei derivate ca formație verbală.

Coji a dezvoltat un sens figurat „a bate foarte tare pe cineva (până la a-i lua pielea)”, sens cu care a fost atestat în Pârteștii de Jos, Suceava: *Dacă mai faci o poznă, te cojesc* (LR, XI, 1962, 6, 648), *ad-litteram*, „îți iau coaja = pielea” (cf. *a fi vai și amar de pielea cuiva* – v. DLR s.v. *piele* I.1.). Același înțeles, pe baza expresiei corespunzătoare, a fost notat de Herzog, Gherasim, M. IV 43: *a coji* (pe cineva) *în bătaie* „a(-l) bate bine”.

În paralel, dicționarele înregistrează un paronim, dar cu același sens, *coși*, atestat începând cu LB. Cele mai multe înregistrări, în expresia dezvoltată, *a coși în bătaie*, provin din Bucovina și din nordul Moldovei: *De n-ar afla toate în rânduială și macul strâns până-ntr-un fir, curat-curățel, apoi să știe că or coși-o în bătaie* (Sbiera, *Povești*, 214/2). *Ia ciomagul lui de vâcârie, căci era vâcar, și unde prinde a mi-l croi pe cel de la margine, adică pe bietul Sfântu Petrea [...]. Atunci Sfântul Petrea zise: „– Doamne, mai dă-te și Tu la margine, că pe mine m-a coșit în bătaie!”* (Șez., I, 264/12 – Suceava). *De nu-i repede la picior, îl coșește în bătaie* (Elena Sevastos, *Nunta*, 260/16). *Îți vine câteodată să-i coșești în bătaie, dac-ai sta să te potrivești lor* (Creangă, *Amintiri*, 39/6).

Originea lor comună (?) sau numai apropierea paronimică determină supra-punerea acestora: *Mă coșesc și m-or cojit puricii* (Herzog, Gherasim, M, IV, 241, 243).

DA consideră *coși* un împrumut din ruteană, SDLR optează pentru rusă: *kokošiti* „a bate” ori sârbă: *kōsiti* „a sfâșia”, atribuind aceluiași verb ambele accepții: 1. „bat rău, snopesc, burdușesc”: *l-a coșit în bătaie*, dar și 2. „ciupesc, pișc tare”: *Ne-au coșit țânțarii* (Creangă). CADE procedează similar, reunind ambele înțelesuri s.v. *coși*, cu repartiția „Mold., Bucov., Trans.”

Greu departajabile, formal și semantic, *coji* / *coși* ar putea avea aceeași origine. Formal, descendența *coși* < *coji* nu este imposibilă. Menționăm că în ALRR – Munt. și Dobr., V, Pl. 157 / pct. 714, pentru „boală la oi, manifestată prin descumare și căderea lânii”, se indică var. *coși*, în loc de *coji*. Această posibilitate ar fi deschis drumul către etimologia populară și cel puțin unele acțiuni să fie raportate la *coși(i)* „inflamații mici ale pielii provocate de înțepăturile unor insecte (purici, țânțari)”. Situația a fost favorizată de restrângerea tot mai evidentă a ariei de răspândire a fostului împrumut *coajă* și a verbului corespunzător, creat pe

terenul limbii române. De altfel, pentru început, în absența unor materiale dialectale sistematice, informațiile, în privința acestora, erau cu totul precare. Așa se și explică poziția DA de s.v. *coși* III, prin apropiere de *coajă*, refl. „a se coji, a se beli de scoarță” (LB); tranz. „a coji, a beli” (LB). Departajarea celor două paronime s-a operat până la un punct, căci dacă *coji*, *cogi* înseamnă „a bate zdravăn”, în schimb *coși*, cu excepția atestării *cogi* din Bucovina (v. Herzog, Gherasim, M, IV, 241, 243), pare specializat pentru agresiunea insectelor mici, iar *coji*, la rândul lui, la fel de specializat pentru acțiunea omului (ori a animalelor) asupra altor animale = „écorcher”. În plus, *coji* exprimă și sensul „a bate” în grade diferite, până la ... a desprinde pielea cuiva, care „a luat-o pe coajă”.

6. Termenul *coajă* se regăsește în observațiile lui Gh. Ghibănescu, referitoare la influența slavă asupra limbii române. El observă că unele împrumuturi au fost întrebuintate „pentru a numi lucrurile de același fel în seria animalelor și a plantelor” (*Vorbe*, 24), întrucât existau deja suficienți termeni moșteniți din latină. Un astfel de caz „elocvent” este considerat „slavicul *coajă*, alături cu latinul *piele*” (*id.*, *ib.*). În explicațiile următoare, el elaborează o adevărată etimologie pornind de la *coajă*: *Numai pielea nespălată se cojește* [= se durifică, crapă, amintind pielea animalelor, căci devine *coajă*, ca a acestora, accepție neevaluată de Gh. Ghibănescu – n.n.], *altfel copacii la noi au coajă, iar nu piele, pot avea cel puțin pelliță. Muntenii care au văzut pe cei de la șes că umblă cu pulpele goale și, deci, au pielea crăpată, i-au poreclit în derâdere cojeni, adică au coajă pe trup în loc de piele* (*id.*, *ib.*). Observația, de altfel, justă, ar trebui amendată prin corelare cu înțelesul etimologic, mult mai plauzibil cu referire la modificările suferite de pielea omului. În sensul afirmațiilor de mai sus, menționăm participiul *cojit(ă)*, cu un sens cristalizat, în conformitate cu accepția originară a bazei derivative [în legătură cu mâinile sau picioarele omului] „asprite, cu crăpături, amintind, prin duritatea epidermei, pielea animalelor”: *Învârtind căciulile în mâinile lor, cojite de soare și de ger* (Delavrancea, *Sultânica*, 174). *Privirile lui se opreau pe mâinile ei ... cojite și butucănoase* (Vlahuță, *Nuvele*, 16). Cu alte cuvinte, *cojite* semnifică „degradate” până la a evoca *coaja* animalelor.

În fond, Ghibănescu, pentru a explica conturarea termenului peiorativ *cojan*, se raportează la *coajă* „scoarță”, și nu la accepția „piele”, care, neîngrijită corespunzător, *se cojește*. CDER, 2181, nu respinge ipoteza, ci o reia: *Obişnuind să meargă cu pulpele goale, pielea [cojenilor] li se îngroaşă până ajunge la aspect de scoarță, dar, mai curând, este vorba de o etimologie populară; trebuie să ne gândim la o evoluție de la scoarță, „coajă” la „aspru, cu grunji” și de aici la „necioplit, grosolan”. Și Ciorănescu, ca și Ghibănescu, nu are în vedere semantismul „pellis”, atras și derutat de un altul, actual și evident, „scoarță (de copac)”.*

În esență, *cojan* constituie un termen peiorativ. Dicționarele oferă definiții din care rezultă respectiva calitate, începând chiar cu LM: „apelațiune ce muntenii sau mocanii aplică câmpenilor, așa încât **munteanu** sau **mocanu** se opune la *cojanu*.” DA 1. „poreclă dată țăranilor munteni de către ardeleni (Părvescu, *Hora*);

numire dată în batjocură sau ca insultă de către **munteni** (locuitori de la munte) *câmpenilor*, folosită pentru a deosebi **mocanii** de la plai de podgoreni (*cojanii*) de la vale”. CADE „poreclă dată locuitorilor de la șes de către cei de la munte”; „poreclă dată **țăranilor din Muntenia** de către *ardeleni*.” SDLR iron. „câmpean, locuitor de la câmp”. TDRG nu tratează termenul! NȘDU (reg. în opoziție cu *mocan*) „locuitor de la câmpie” (s.v. *coață*). MDA 1. „poreclă dată țăranilor din Muntenia de către ardeleni.” 2. „nume depreciativ dat de locuitorii din zone muntoase și deluroase țăranilor de la șes.” 3. „nume întrebuintat pentru a face distincția între mocanii de la plai și podgoreni de la vale.”

Dacă, în general, termenul *mocan(i)* se atribuie locuitorilor dintr-o provincie a țării (Transilvania), în opoziție cu cei din Muntenia, sau celor de la munte, în opoziție cu cei de la șes, *cojan(i)*, alteori, distincția de bază devine operantă în cadrul aceluiași ținut (cf. Arvinte, *Terminologia*, 157, *cojan* „poreclă dată unui locuitor din regiunea de deal a Moldovei de către cei de la munte”). El își păstrează constant caracterul de poreclă și o anumită conotație peiorativă.

Pentru început, diferențele dintre cele două categorii erau evidente în port, după care se recunoșteau²: *În unele locuri vedeam numai cojani, în altele erau numai mocani. În câte un sat îi găseam și pe unii și pe alții. Și între ei observam deosebiri. Cojanii își băteau joc de ceoarecii mocanului. Acesta își lega mireasa cu giumbir, cojanul cu bariș. Celălalt dăruia numai la masa-mare și râdea de „calicia” cojanilor* (Gr. Antipa, *Pescăria și pescuitul în România*, 1916, 745). Confruntarea, de altfel, permanentă, este descrisă de I. Stoian, *Păstoritul*, pentru jud. Râmnicul-Sărat, unde *mocan* și *cojan* se atribuiau reciproc ca supremă injurie. Pentru Teleorman, M. Preda (*Moromeții*, 300) consemnează un schimb de cuvinte la nivelul director / învățător în Siliștea-Gumești: **Mocane!** *Ai venit aicea în țăari și te-ai ghiftuit ca un porc și acuma urlă și strigi la el de parcă ar fi ordonanța ta! Obraznicule! Nerușinat ce ești, fir-ai al dracului de mocan!* În timp, lucrurile au luat o întorsătură neașteptată. În unele locuri, mocanii au revenit din ce în ce mai des, la marginea unei pădurici sau a unei gârle, apărând „o nouă târlă, adică un nou mic sat mocănesc”. *Astfel, câmpia Râmnicului [Sărat] se umplu de aceste târle. Ele se mutau din loc în loc după pășune. Locurile rămase după mutarea lor se numeau „siliști” și erau privite ca cele mai bune pentru agricultură* (Stoian, *op. cit.*, 42). În acest fel, între *mocani* și *cojani*, s-a creat o anumită dependență, unii preluând „cu bucurie” locurile „îngrășate” de ceilalți. Dar *târlele* s-au alipit satelor de *cojani*, astfel încât localnicii stabili și păstorii au început lupta pentru dominație. Uneori, *cojanii* au fost asimilați de noile așezări mocănești, alteori, s-a ntâmpat invers:

² Desemnarea unilaterală dovedește faptul că minoritarii atrăgeau supranumele din partea populației majoritare. Acesta i-a însoțit pe purtătorii lui în timp și în spațiu. În comunitățile românești din Ucraina, situate la est de Bug, am întâlnit *Mocăni* ca nume al unei părți din sat, dar și al locuitorilor acesteia, fără să se mai știe explicația: **Mocăni**, *eu așa am apucat, da de ce ne zice așa, eu nu știu. Ne ducem devală în țentră: „Iacă au venit mocăni!”* (Alexandrovka, raion Voznesensk, reg. Nikolaev).

agricultura trece pe planul întâi, păstoritul rămânând în plan secund. *Mocanii* au devenit agricultori, îndeletnicire practică cu „un fel de silă” (*id.*, *ib.*). Ei pretind să fie socotiți în continuare *mocani*, chiar dacă nu mai au niciun „picior de oaie”, drept cea mai bună dovadă a prestigiului cu care fusese investit odinioară termenul. Stabiliți, în același mod, în Dobrogea, devenind sedentari (= localnici), afirmă și întrețin același sentiment față de populația agricolă băștinașă: *Pentru locuitorii locului, pentru mocani adică, cel care vine din aceste părți cu terenuri arabile, privit cu dispreț, este un cojan, termen a cărui origine nu a putut fi pe de-a-ntregul lămurită. Există un antagonism între aceste două părți de neam, ca cel ce exista cândva între geții de la mal și dacii de la munte.* (Nicolae Iorga, *Locul Românilor în istoria universală*, Editura Științifică și Enciclopedică, 1985, p. 108).

Cojan, în timp, a cunoscut o specializare de sens pe care dicționarele nu au înregistrat-o. Cuvântul denumește nu numai pe „țăran”, în general, ci și pe „țăranul sărac”, în special, din Bărăgan, cu alte cuvinte, *cojan* reprezintă un sinonim pentru categoria socială amintită. De altfel, în opera lui P. Istrati, *Ciulinii Bărăganului*, termenul apare cu ambele nuanțări semantice:

1. „țăran”:

Uite: domnu' Vasilică, judecător la Călărași; domnu' Andrei, ceaprazar la București, domnu' Take, mare stâmbar la Brăila! Aștia toți sunt băieți de cojani de pe la noi. Ce-ar fi fost ei azi, dacă nu plecau? Argați! Niște târâie-brâu! Și-au ajuns oamenii! (*Ciulinii*, 197)³;

2. „țăran sărac”:

Era o mulțime de cojani cu căruțele, gata să ne ducă până la Fetești sau și mai departe încă. (184).

Cu fața zbârcită de amărăciune, cojanul cântărea în palmă știuletele, îl privea lung, îl mirosea și se văicărea. Erau niște bieți nevoiași, vlășcenii ăștea, la fel cu-ai noștri de pe Ialomița: slabi, numai piele și os [= coajă, n.n.], cu fruntea brăzdată de tineri încă, privirea tulbure, nebărbieriți cu săptămânile. Pe cămășile lor, lungi pân' la genunchi, nu mai puteai număra peticele. Pantaloni nu era decât o grămadă de zdrențe. Desculți, cu capul gol, adevărați cerșetori, mă durea sufletul pentru ei de parcă mi-ar fi fost toți neamuri. Nevestele lor, dacă treceau de treizeci de ani, păreau bătrâne. (p. 222).

Era un țigan pricopsit, unul dintre acei rotari-țierari care au pământuri frumoase și mănoase muncite de cojani ca de-alde noi. (p. 180).

S-au dus cojanii singuri la curte, dar boierul, care era și deputatul județului, tocmai plecase la București, în noaptea aia. Logofătul îi primi și mai rău decât primarul: îi înjură urât de tot și puse pe argați să-i gonească. (p. 229).

– *Așa e! Așa e! strigară cojanii. Vrem pământurile noastre!* (p. 234).

E faimoasa lor expoziție, toată numai clădiri albe, răsărite ca din basme. Sunt expuse acolo de toate, mai ales case țărănești, un sat românesc cum noi habar n-avem, familii de cojani grăsulii și îmbrăcați în costume naționale, care-arată parc-ar fi toți

³ Citatele au fost extrase în totalitate din aceeași operă a lui P. Istrati, *Ciulinii Bărăganului*, Chișinău, „Litera”, 1997.

numai primari, niște vite nemaipomenit de frumoase care nu seamănă deloc cu cele pe care ni le mănâncă nouă câinii. (p. 241). *Niciodată n-am fi crezut că mizeria cojanilor și cruzimea boierilor ar putea dezlănțui asemenea grozăvii.* (p. 251)⁴.

În legătură cu originea cuvântului, se cuvine să subliniem faptul că dicționarele, majoritar, au omis problema din structura articolului corespunzător, altfel spus, fără a onora paragraful rezervat etimonului. În SDLR se propune v. sl. *kožanŭ*. Anterior, în viziunea LM (Glosar), cuvântul reprezenta, după formă, un derivat de la *coață*, cu „însemnarea «piele de oaie»”, aceasta din urmă lipsind din dicționarul propriu-zis. Prin urmare, *cojan* ar semnifica „cel care poartă veșminte din piele de oaie”. Pentru astfel de haine ni se par potriviți, mai ales, *mocanii*, în calitate de *oieri*, și nu cîmpenii, recunoscuți pentru sărăcia lor și, prin urmare, pentru imposibilitatea de a fi avut în proprietate atâtea oi, încât să poarte, cu toții, cojoace, dacă aceasta ar fi explicația reală.

Poate că Ghibănescu a intuit motivația poreclei, generată de faptul că locuitorii de la câmpie umblau, de regulă, fără încălțăminte și nu își protejau pielea, „ajutați” de climă, mai mult decât în regiunile muntoase, dar și de sărăcie. Aspectul rebarbativ al epidermei, durificate de grele încercări și schimbări de anotimpuri, cărora aceștia din urmă le făceau față, statornic, cu picioarele goale (v. *supra*: *slabi, numai piele și os; desculți, cu capul gol*), amintea, probabil, pielea animalelor, mai ales degradată, care multă vreme a continuat să se numească cu împrumutul slav *coață*. De aici și transferul onomastic, ca termen peiorativ, pentru vitele slabe, neproductive, în Bucovina (v. *supra*), Maramureș, astăzi chiar (informație orală), sudul Transilvaniei. Probabil, exemplarele „piele și os” au fost supranumite *coji*, înfățișarea acestora devenind cu desăvârșire respingătoare. Este foarte probabil ca țărani de la câmpie, prin starea și aspectul membrilor inferioare, mai mereu fără încălțăminte, să fi amintit astfel de animale și să-și fi atras supranumele. De aceea, celui care, prin fizicul său, evoca ceea ce se numea metaforic *coață*, i s-ar fi atribuit sugestiv, într-o anumită perioadă, porecla *cojan*.

7. Împrumutul slav *coață* „pellis”, pătruns în limba română când deja *piele*, moștenit, se generalizase, după cum a observat Gh. Ghibănescu, a avut puține șanse de a se impune prin concurență. Limba de adopție nu l-a respins total, ci, în cele din urmă, i-a găsit valoare de întrebuințare într-un anumit registru stilistic, ca lexem peiorativ pentru a denumi animalele într-o stare avansată de degradare, iar ca derivat și pentru o anumită categorie de țărani comparabili prin condiția fizică cu acestea. Cu sensul propriu, cuvântul se regăsește în derivatul intern *coji*, în relație de sinonimie cu *beli* și *jup(u)i*, supraviețuind pentru transparența sa lexicală deplină: „a îndepărta *coața* unui animal sacrificat”. Cuvântul a depășit frontierele vocabularului dialectal în două circumstanțe: 1. împreună cu expresiile create, *a o lua pe coață* (în diverse variante), *a-l mânca* (pe cineva) *coața*, fiind preluat de limba comună pentru capacitatea ironico-sugestivă a acestora; 2. primitivul, cu

⁴ Mulțumim, și pe această cale, colegului Victor Celac, care ne-a pus la dispoziție citate din corpusul de texte electronice al Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”.

înțelesul fundamental, a fost „promovat” și valorificat în lexicul de argou, mizându-se, tocmai, pe slaba lui cunoaștere, mai degrabă necunoaștere, la nivelul limbii comune, de către persoane familiarizate cu semantismul învechit și regional al acestuia, printr-un „transfer” de pe un palier lingvistic pe altul, cu mult mai puțin accesibil decât precedentul.

Accesul împrumutului *coajă*, ca potențial rival al lui *piele*, a fost obstrucționat, de la început, de omonimia de care era puternic afectat. Multiplele sensuri cu care a pătruns în limba română defavorizau uzul împrumutului cu accepția sa fundamentală. De aceea, supraviețuirea i-a fost impusă prin crearea, în principal, de termeni și expresii peiorative, susceptibile de transferuri în alte paliere ale limbii pentru capacitatea lor sugestivă.

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

- AFLR = *Arhiva fonogramică a limbii române* a Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”.
- ALR I, 1, 2 = *Atlasul lingvistic român*. Publicat de Muzeul limbii române din Cluj, sub conducerea lui Sextil Pușcariu. Partea I, vol. I, Cluj, 1938 [h. 1–150], vol. II, Sibiu, Leipzig, 1942 [h. 150–302], (punctele 012 Liumnița, 013 Țârnareca; anchete efectuate de Sever Pop).
- ALRR - Munt. și Dobr. = *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Muntenia și Dobrogea*, de Teofil Teaha, Mihai Conțiu, Ion Ionică, Paul Lăzărescu, Bogdan Marinescu, Valeriu Rusu, Nicolae Saramandu, Magdalena Vulpe, București, I-II, 1996; III, 2001; de Teofil Teaha (coord.), Ion Ionică, Bogdan Marinescu, Nicolae Saramandu, Magdalena Vulpe, IV, 2004; de Teofil Teaha (coord.), Bogdan Marinescu, Nicolae Saramandu, V, 2007.
- Arvinte, *Terminologia* = V. Arvinte, *Terminologia exploataării lemnului și a plutăritului*, în „Studii și cercetări științifice”, Filologie, Anul VII (1957), fasc., p. 1–185.
- Atanasov 2002 = Petar Atanasov, *Meglenoromâna azi*.
- Berneker = E. Berneker, *Slawisches etymologisches Wörterbuch*, I Band (A–L), Heidelberg, 1908.
- Cap² = Th. Capidan, *Meglenoromâni. Literatura populară la meglenoromâni*, vol. II, 1928.
- Densusianu, ILR = Ovid. Densusianu, *Istoria limbii române*, vol. I, II, ediție îngrijită de J. Byck, București, 1961.
- Dialectologie = *Dialectologie română*, de Matilda Caragiu Marioțeanu, Ștefan Giosu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Romulus Todoran, București, Editura didactică și pedagogică, 1977.
- Dms = Nicolae Paia, Teodor Minda, *Dicționar megleno-român* (lucrare în manuscris aflată în *Arhiva* Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”).
- DP = Dimitrie Papatsafa, *Prikozmur din Meglenia (Мегленско – Влашки прикази)*, Skopje [1997].
- Ghibănescu, *Vorbe* = Gh. Ghibănescu, *Din traista cu vorbe* (101 curiere literare), Iași, 1906.
- Gl. Argeș = D. Udrescu, *Glosar regional Argeș*, 1967.
- GS = „Grai și suflet”. Revista Institutului de Filologie și Folclor, publicată de Ovid Densusianu, București (1924) ș.u.
- Herzog, Gherasim = Eugen Herzog, Vasile Gherasim, *Graiul dialectului mărginean*, în „Codrii Cosminului”, 1924, p. 355–401.

- Laurian, Massim = A. T. Laurian și I. C. Massim, *Dicționarul limbei române*, I–II, București, 1871, 1876.
- Lexic. reg. = *Lexic regional*, I, redactor coordonator: Gh. Bulgăr, 1960; II, redactor-coordonator: Lucreția Mareș, (Societatea de Științe Istorice și Filologice), București, 1967.
- Mărgărit CES = Iulia Mărgărit, *Comentarii etimologice și semantice*, București, Editura Academiei Române, 2007.
- MDA = Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, *Micul Dicționar Academic*, vol. I, Literele A–C, 2001; vol. II, Literele D–H, 2002; vol. III, Literele I–Pr, 2003; vol. IV, Literele Pr–Z, București, 2003.
- Mihăilă 1960 = Gh. Mihăilă, *Împrumuturi vechi sud-slave*, București.
- Pap M² = Pericle Papahagi, *Megleno-românii. Studiu etnografico-filologic*. Partea III, *Texte*, 1902, p. 45–184.
- Pârvescu 1908 = Pompiliu Pârvescu, *Hora din Cartal*, I, București.
- Pușcariu, LR = Sextil Pușcariu, *Limba română*. Vol. I, *Privire generală*, București, 1940.
- Sbiera, *Povești* = Ion al lui G. Sbiera, *Povești populare românești*. Din popor luate și poporului date de ... Cernăuți, 1886.
- SDLR = August Scriban, *Dicționarul limbii românești (etimologii, înțelesuri, exemple, citațiuni, arhaizme, neologizme, provincializme)*. Edițiunea întâia, Iași, 1939.
- Sevastos, *Nunta* = E. Sevastos, *Nunta la români*, Studiu istorico-etnografic comparativ, București, 1889.
- Stoian, *Păstoritul* = I. Stoian, *Păstoritul în Râmnicu-Sărat*. (În revista „Grai și suflet”, VI, 1934).
- Șez. = „Șezătoarea”. Revistă pentru literatură și tradiții populare, Fălticeni, anul I, 1892 ș. u.
- Teodorescu, P. P. = G. Dem. Teodorescu, *Poesii populare române*, Culegere de ..., București, 1885.
- TDM, I = *Texte dialectale. Muntenia*, sub conducerea lui Boris Cazacu. Vol. I, de Galina Ghiculete, Paul Lăzărescu, Maria Marin, Bogdan Marinescu, Ruxandra Pană, Magdalena Vulpe, București, 1973.
- Vasilii, *Cântece* = Al. Vasiliu, *Cântece, urări și bocete de-ale poporului*, adunate de București, 1909.
- Zafiu 2010 = Rodica Zafiu, *101 cuvinte argotice*, București, [editura] Humanitas.

SOUS LA SUGGESTION DE SEXTIL PUȘCARIU.
SUR LES TRACES D’UN SÉMANTISME PERDU: *COAJĂ* « PELLIS »

(Résumé)

L’auteur discute «le cas» d’un vieux emprunt slave, *coajă*, dont le sémantisme étymologique, selon certains linguistes (Sextil Pușcariu, Gheorghe Mihăilă), n’existerait plus en roumain.

En partant des choix des matériaux dialectaux, plus vieux et plus anciens, la présente intervention commente « le destin » de ce terme, conservé exclusivement dans les parlers, au sens originare de « peau » (d’homme ou d’animal). Récemment il a été transféré dans le vocabulaire argotique pour sa capacité de suggestion: *coajă* « portefeuille ». L’article relève également le trajet inconnu du vieux mot slave et sa vitalité au niveau dialectal où l’on a développé une vraie famille lexicale.

Cuvinte-cheie: *coajă, cojan, coji, derivare, derivat, mocan.*

Mots-clés: *coajă, cojan, coji, dérivation, dérivé, pastoureau.*

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
București, Calea 13 Septembrie nr. 13